

Næringslivets plikt til å inkludere barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven

Rapporten er utarbeidet som ledd i vårt Responsible Business Trainee-samarbeid med Redd Barna.

Av Jenny Fadnes og Charlotte Lothe

09.08.2024

Innhold

1.	Innledning	3
1.1	Rapportens tema og problemstilling.....	3
1.2	Oppsummering av rapportens funn.....	4
2.	Næringslivets ansvar for menneskerettighetene og anstendige arbeidsforhold	5
2.1	Innledning	5
2.2	Åpenhetsloven.....	6
2.2.1	Lovens saklige virkeområde	6
2.2.2	Plikter etter åpenhetsloven	7
2.2.3	Integrering av barns rettigheter: Når og i hvilken grad gjelder plikten?	10
2.2.4	Barnekonvensjonens betydning for åpenhetsloven	10
3.	Barns rettigheter i arbeidsforhold	12
3.1	Innledning	12
3.2	Barnearbeid	12
3.2.1	Hva er barnearbeid?	12
3.2.2	Plikten til å stanse, forebygge og begrense barnearbeid etter åpenhetsloven.....	13
3.2.3	Bekjempelsen av barnearbeid: generell eller spesiell lovgivning?	15
3.2.4	Oppsummering	17
3.3	Anstendig arbeid for voksne.....	17
3.3.1	Hva er anstendige arbeidsforhold?.....	17
3.3.2	Innvirkningen på barns rettigheter	19
4.	Andre måter barns rettigheter berøres	21
4.1	Innledning	21
4.2	Barns vern mot negativ miljøpåvirkning	22
4.2.1	Rettslig utgangspunkt	22
4.2.2	Klimasaker i EMD – retningsgivende for næringslivet	23
4.2.3	Vernet etter barnekonvensjonen og uttalelser fra FNs barnekomité	24
4.2.4	OECDs retningslinjer om negativ miljøpåvirkning og nytt EU-direktiv	25
5.	Avsluttende betraktninger	27
6.	Litteraturliste	28

1. Innledning

1.1 Rapportens tema og problemstilling

Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven) ble vedtatt 18. juni 2021 og trådte i kraft 1. juli 2022. Lovens overordnede formål er å "fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i forbindelse med produksjon av varer og levering av tjenester", jf. åpenhetsloven § 1.¹ I 2023 ble det anslått at loven gjelder for rundt 9000 norske virksomheter.² Rapportens problemstilling er hvilken plikt næringslivet har til å inkludere barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven.

Søkelyset på risikoen for brudd på grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold har økt i en tid hvor virksomheter opererer på tvers av landegrenser og med globale leverandørkjeder. Risikoen knytter seg til alt fra utvinning av råmaterialer, til produksjon og distribusjon av varer. Det anslås at mer enn 160 millioner barn er utsatt for barnearbeid.³ Næringslivet har stor innflytelse på leve- og arbeidsvilkår i internasjonale leverandørkjeder, og har derfor muligheten til å påvirke etterlevelsen av menneskerettigheter. Næringslivets tilstedeværelse og påvirkningskraft kan i noen tilfeller være større enn statenes.⁴ Virksomhetene besitter derfor en nøkkelrolle i etterlevelsen av menneskerettigheter globalt.

Åpenhetsloven betraktes som et ledd i den internasjonale utviklingen av regler for næringslivets ansvar for menneskerettighetsbrudd som har funnet sted over de siste tiårene.⁵ Utviklingen er en følge av den økende oppmerksomheten som retter seg mot globale leverandørkjeder, herunder næringslivets ansvar for krenkelser av menneskerettigheter.⁶ Arbeideres rettigheter vokste frem som følge av den industrielle revolusjonen. Etter andre verdenskrig ble de internasjonale menneskerettighetene satt på agendaen, og dette anses som viktige hendelser som danner det historiske bakteppet for denne utviklingen.⁷ Videre har den økende globaliseringen av produksjon av varer og tjenester medført et behov for næringslivets rettslige ansvar.⁸ Dette ble særlig aktualisert av ulykken på Rana Plaza i Bangladesh i 2013, hvor over 1100 mennesker ble drept og over 2500 mennesker ble skadet som følge av kollapset av en bygning som huset flere tekstilfabrikker.⁹ Hendelsen satte søkelyset mot næringslivets ansvar for menneskerettighetsbrudd og fremholdes som en markering av begynnelsen på en rettsliggjøring av næringslivets ansvar for uakseptable forhold i globale leverandørkjeder.¹⁰

Formålet med rapporten er å belyse hvilken rolle hensynet til barns rettigheter spiller i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven. Rapporten vil som et utgangspunkt basere seg på vurderinger av gjeldende rett, men inneholder også noen rettspolitiske betraktninger om hvordan retten kan eller burde være for å sikre respekt for barns rettigheter.

¹ Mestad (2024) s. 7.

² Norges institusjon for menneskerettigheter (u.å.).

³ ILO "Child Labour" (2021) s. 8.

⁴ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 83.

⁵ Mestad (2024) s. 7.

⁶ Mestad (2024) s. 7.

⁷ Haugse (2023) s. 18.

⁸ Haugse (2023) s. 18.

⁹ Haugse (2023) s. 24-25.

¹⁰ Haugse (2023) s. 25.

1.2 Oppsummering av rapportens funn

Våre vurderinger og rapportens hovedpunkter er sammenfattet som følger:

- Virksomheter plikter å inkludere barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven. Plikten gjelder i den grad virksomheten faktisk eller potensielt, enten direkte eller gjennom sine leverandørkjeder og forretningspartnere, påvirker barns rettigheter negativt.
- Barn er i en særlig sårbar posisjon. Overtredelser av barnekonvensjonen kan ofte kreve høyere prioritet enn andre overtredelser, gitt den økte risikoen for sårbare grupper. I tråd med åpenhetslovens krav om en risikobasert tilnærming er virksomheter derfor underlagt et skjerpet krav til aktsomhetsvurdering når det gjelder spesielt sårbare grupper som barn.
- Åpenhetslovens formål og systematikk, så vel som virksomhetenes faktiske forutsetninger, tilsier at det er menneskerettigheter knyttet til arbeidsforhold som er særlig relevant. Opp mot rapportens tema, er dermed barnearbeid og anstendige arbeidsforhold for deres foreldre i kjernen.
- Barnearbeid er et komplekst fenomen med mange nyanser, og ofte kan det kreves grundige undersøkelser for å avgjøre hvordan virksomheten mest effektivt kan stoppe, forebygge og begrense barnearbeid i sin leverandørkjede.
- Det er en klar sammenheng mellom voksnes arbeidsforhold og barns velvære og muligheter. Virksomheter som omfattes av åpenhetsloven bør derfor være oppmerksomme på hvordan arbeidsforholdene som er knyttet til deres forretningsvirksomhet potensielt kan få negative konsekvenser for barns rettigheter.
- Virksomhetenes faktiske forutsetninger - mht. kontroll og påvirkning - setter noen rammer for hva det er naturlig for en virksomhet å ha fokus på. Av den grunn er det flere rettigheter som ikke typisk berører lovens virkeområde, og som næringslivet heller ikke er særlig egnet til å påvirke etterlevelsen av.
- Kravet til aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven knytter seg p.t. til risiko for menneskerettighetsbrudd og ikke risiko for miljø og klima. Imidlertid vil virksomhetene være forpliktet til å vurdere deres miljørisiko i den grad den har faktiske eller mulige negative konsekvenser for menneskerettigheter, herunder barns rettigheter.
- Utviklingen internasjonalt tilsier at koblingen mellom menneskerettigheter og miljø/klima blir stadig sterkere, herunder i lys av ny praksis fra EMD. EUs kommende aktsomhetsdirektiv vil videre stille krav til både aktsomhetsvurderinger knyttet til menneskerettighetsrisiko og klima-/miljørisiko. Det samme følger allerede i dag av "soft law" som OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. På bakgrunn av dette er det rimelig å forvente at norske virksomheter vil pålegges ytterligere plikter på dette området på sikt.

2. Næringslivets ansvar for menneskerettighetene og anstendige arbeidsforhold

2.1 Innledning

Menneskerettighetsforpliktelser påhviler primært stater, ikke virksomheter. Disse forpliktelsene er særlig forankret i Verdenserklæringen om menneskerettigheter i 1948 og de to sentrale FN-konvensjonene om sivile og politiske rettigheter og om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter i 1966. Norge har ratifisert konvensjonene og de ble inkorporert i menneskerettsloven i 1999.¹¹ Menneskerettighetene er også forankret i norsk rett gjennom Grunnloven og andre lover som særlig menneskerettsloven. Dette innebærer at Norge har en plikt til å respektere, beskytte og oppfylle menneskerettighetene innenfor sin jurisdiksjon.¹²

En del av forpliktelsene er statens positive plikt til å sikre beskyttelse av menneskerettighetene mellom private parter.¹³ Flernasjonale selskapers globale vekst har resultert i at næringslivet har fått en betydelig rolle i etterlevelsen av grunnleggende menneskerettigheter. Årsaken var at det ofte oppsto et spenningsforhold mellom selskapenes økonomiske krefter, og kapasiteten statlige myndigheter hadde til å styre de negative konsekvensene for blant annet menneskerettighetene.¹⁴

For å adressere det juridiske ansvar næringslivet hadde for å respektere grunnleggende menneskerettigheter, ble det på internasjonalt nivå utformet ikke-bindende forventninger til næringslivet, ofte referert til som "soft law". De første retningslinjene ble vedtatt allerede i 1976 av organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling ("**OECD**"), og er ansett som et av de mest betydningsfulle ikke-bindende rammeverkene for ansvarlig næringsliv.¹⁵ Retningslinjene har som formål å veilede næringslivet i å håndtere samfunnsansvarsforventninger, bidra til like konkurransevilkår mellom selskapene, og etablere realistiske forventninger til hva omgivelsene, inkludert lokalsamfunn og arbeidstakere, kan forvente av flernasjonale selskaper.

I 2011 vedtok De forente nasjoner ("**FN**") veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, kjent som "United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights" ("**UNGP**"). Vedtaket ble ansett som et gjennombrudd for anerkjennelsen av næringslivets innflytelse på og ansvar for menneskerettigheter.¹⁶ OECDs retningslinjer ble samtidig revidert for å harmonisere med UNGP.¹⁷ I UNGP prinsipp nr. 11 fastslås næringslivets ansvar for å respektere menneskerettighetene. Dette innebærer at næringslivet bør unngå å krenke menneskerettigheter, samt håndtere den negative påvirkningen som eventuelt forårsakes av den enkelte virksomhet. Retningslinjene gjelder uavhengig av hvordan myndighetene i det aktuelle landet oppfyller sin plikt til å beskytte menneskerettighetene og miljøet.¹⁸ Dermed er retningslinjene relevante for et stort antall virksomheter og individer.

¹¹ Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).

¹² Grunnloven § 92 med følgende ordlyd: "Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter."

¹³ Haugse (2023) s. 44.

¹⁴ Mestad (2024) s. 49.

¹⁵ Norges kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv (2016).

¹⁶ Haugse (2023) s. 21.

¹⁷ Haugse (2023) s. 22.

¹⁸ Kolshus (2014) s. 223-230.

I etterkant har flere land utarbeidet og vedtatt egne lover som pålegger næringslivet plikter om å opplyse om risiko og utføre tiltak knyttet til brudd på menneskerettigheter.¹⁹ I Norge trådte åpenhetsloven i kraft den 1. juli 2022. Lovfestingen av de internasjonale retningslinjene er ansett som en erkjennelse av at næringslivets etterlevelse av ikke-bindende retningslinjer ikke har vært tilstrekkelig, og et behov for rettslige forpliktelser for å sikre et ansvarlig næringsliv.²⁰

Åpenhetsloven legger et ansvar på næringslivet om å respektere grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. I sin kjerne handler åpenhetsloven om å vurdere, identifisere og adressere menneskerettighetsbrudd, i virksomheten og leverandørkjeden. Imidlertid pålegger ikke loven ansvar for et brudd i seg selv, som ofte er unngåelig i en leverandørkjede. Åpenhetsloven stiller altså krav til virksomheters rutiner og tiltak for å forebygge og hindre menneskerettighetsbrudd. Dette skiller seg fra statlige forpliktelser, der staten holdes ansvarlig for et brudd på menneskerettighetene uavhengig av hva den har gjort av rutiner og tiltak for å forhindre det. For mulige brudd som skjer i leverandørkjeden, kan åpenhetsloven betraktes som en sekundærlov. Det primære ansvaret ligger først og fremst hos staten eller den virksomheten som begår menneskerettighetsbruddet.

2.2 Åpenhetsloven

2.2.1 Lovens saklige virkeområde

Det er "større virksomheter" som er underlagt åpenhetsloven regler.²¹ Dette begrepet er definert i åpenhetsloven § 3 bokstav a som virksomheter som er underlagt regnskapsloven § 1-5, eller som på balansedagen overstiger grensene for to av de følgende tre vilkårene: 1 salgsinntekt over 70 millioner kroner, 2. balansesum over 35 millioner kroner eller 3. et gjennomsnittlig antall ansatte på 50 årsverk.

Videre gjelder loven kun for større virksomheter som tilbyr "varer og tjenester". En naturlig språklig forståelse av "varer" indikerer produkter eller handelsvarer, mens tjenester er preget av at en arbeidsinnsats utgjør den sentrale delen av ytelsen, for eksempel en håndverkstjeneste eller advokattjenester.²² I juridisk litteratur antas det å være tilstrekkelig at virksomheten tilbyr enten varer *eller* tjenester. Åpenhetsloven omfatter norske virksomheter som tilbyr varer eller tjenester "i eller utenfor Norge". I tillegg er utenlandske virksomheter som operer i Norge, og som er skattepliktige til Norge i henhold til norsk internlovgivning, også omfattet.²³

Hovedformålet med loven er å fremme respekt for "grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold", jf. § 1. Etter åpenhetsloven § 3 bokstav b skal "grunnleggende menneskerettigheter" forstås som "de internasjonalt anerkjente menneskerettighetene som følger av blant annet FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter fra 1966, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter fra 1966 og ILOs kjernekonvensjoner om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet". Sistnevnte er en henvisning til Den internasjonale arbeidsgivers ("**ILO**") ti kjernekonvensjoner som fremgår av ILOs erklæring om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet.²⁴ Erklæringen forplikter ILOs medlemsland, herunder Norge, å beskytte og rapportere om

¹⁹ Se for eksempel UK Modern Slavery Act (MSA) fra 2015, den franske aktsomhetsloven (lov nr. 2017 – 399), California Transparency in Supply Chains Act – TISC fra 2010 om åpenhet i leverandørkjeden og den nederlandske barnerettslige aktsomhetsloven fra 2019 ("duty of care to prevent the supply of goods and services produced with the aid of child labour").

²⁰ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 38.

²¹ Åpenhetsloven § 2.

²² Haugse (2023) s. 51.

²³ Åpenhetsloven § 2 første ledd.

²⁴ Mestad (2024) s. 43.

etterlevelsen av kjernekonvensjonene, og plikten gjelder uavhengig av om medlemsstatene har ratifisert konvensjonene.²⁵

Bruken av "blant annet" i ordlyden i § 3 bokstav b viser at oppstillingen av "grunnleggende menneskerettigheter" ikke er uttømmende. Det følger av forarbeidene at konvensjonene som nevnes i lovens ordlyd danner et utgangspunkt for hvilke menneskerettigheter som er relevante etter bestemmelsen.²⁶ Andre menneskerettighetsinstrumenter kan være aktuelle avhengig av hvilken bransje virksomheten er i eller hvilket geografisk område virksomheten har forbindelser til.²⁷ I tilknytning til rapportens problemstilling, bør det fremheves at FNs barnekonvensjon med tilleggsprotokoller er eksplisitt nevnt i forarbeidene som et relevant menneskerettighetsinstrument under definisjonen av "grunnleggende menneskerettigheter".²⁸

Etter åpenhetsloven § 3 bokstav c skal "anstendige arbeidsforhold" forstås som "arbeid som ivaretar grunnleggende menneskerettigheter etter bokstav b og helse, miljø og sikkerhet på arbeidsplassen, og som gir en lønn til å leve av". En nærmere redegjørelse av begrepets materielle innhold følger nedenfor i delkapittel 3.3.1.

2.2.2 Plikter etter åpenhetsloven

Åpenhetslovens kjerneplikt er utførelsen av såkalte aktsomhetsvurderinger som fremgår av § 4. Aktsomhetsvurderinger refererer til de undersøkelser og risikostyringsprosesser som en virksomhet utfører for å identifisere og håndtere negativ påvirkning på menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.²⁹ Dette er en prosedyre for å identifisere, forhindre, avbøte og rapportere om hvordan virksomheten styrer faktiske og potensielle negative konsekvenser av sin egen virksomhet, leverandørkjede og forretningsforbindelser.³⁰ Aktsomhetsvurderinger er derfor det sentrale verktøyet for å oppfylle hovedformålet med åpenhetsloven.³¹ Innholdet i aktsomhetsvurderingene som er uttrykt i åpenhetsloven § 4 har følgende ordlyd:

"Virksomhetene skal utføre aktsomhetsvurderinger i tråd med OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Med aktsomhetsvurderinger menes å

- (a) forankre ansvarlighet i virksomhetens retningslinjer*
- (b) kartlegge og vurdere faktiske og potensielle negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold som virksomheten enten har forårsaket eller bidratt til, eller som er direkte knyttet til virksomhetens forretningsvirksomhet, produkter eller tjenester gjennom leverandørkjeder eller forretningspartnere*
- (c) iverksette egnede tiltak for å stanse, forebygge eller begrense negative konsekvenser basert på virksomhetens prioriteringer og vurderinger etter bokstav b*
- (d) følge med på gjennomføring og resultater av tiltak etter bokstav c*

²⁵ Mestad (2024) s. 52.

²⁶ Prop. 150 L (2020-2021) s. 106.

²⁷ Prop. 150 L (2020-2021) s. 40-41 og 106.

²⁸ Prop. 150 L (2020-2021) s. 106.

²⁹ Prop. 150 L (2020-2021) s. 63.

³⁰ Elgesem (2024) § 4 note 1.

³¹ Mestad (2024) s. 23 og Haugse (2023) s. 58.

(e) kommunisere med berørte interessenter og rettighetshavere om hvordan negative konsekvenser er håndtert etter bokstav c og d

(f) sørge for eller samarbeide om gjenoppretting og erstatning der dette er påkrevd.

Aktsomhetsvurderingene skal utføres regelmessig og stå i forhold til virksomhetens størrelse, virksomhetens art, konteksten virksomheten finner sted innenfor, og alvorlighetsgraden av og sannsynligheten for negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.

Departementet kan gi forskrift om plikten til å utføre aktsomhetsvurderinger."

Aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven er basert på OECDs flernasjonale retningslinjer fra 2011. Dermed har virksomheter også en plikt til å utføre aktsomhetsvurderinger "i tråd med OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper." Disse utgjør en viktig kilde for tolkning og anvendelse av åpenhetslovens krav til aktsomhetsvurderinger.³² Det må foretas en dynamisk tolkning i tråd med eventuelle revisjoner av internasjonale prinsipper og retningslinjer. Hensikten er å unngå at det utvikles to parallelle systemer, ett nasjonalt etter åpenhetsloven og ett internasjonalt med UNGP og OECDs retningslinjer.³³

En viktig forskjell mellom den norske loven, UNGP og OECDs retningslinjer er at åpenhetsloven legger enda mer vekt på åpenhet, slik dette uttrykkelig fremgår av lovens todelte formål, som viser at loven også skal sikre allmennheten informasjon om virksomhetens arbeid og risiko på området. Den norske loven etablerer en særlig plikt for virksomheter til å svare offentlig på informasjonsforespørsler.³⁴ Målet er at redegjørelsen av informasjon om virksomhetens nøkkelfunn og tiltak som iverksettes for å respektere menneskerettigheter, skal fungere som et pressmiddel på virksomhetene for å oppfylle lovens forpliktelser. Derfor fungerer informasjonsplikten også som et verktøy for å oppnå hovedmålet, som er å fremme respekt for menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Reglene om informasjonsdeling i henhold til åpenhetsloven faller utenfor temaet for denne rapporten. Det sentrale for rapportens tema er plikten til å utføre aktsomhetsvurderinger.

Bestemmelsen oppstiller en systematisk vurdering i seks trinn som til sammen utgjør prosessen for aktsomhetsvurderinger, jf. § 4 første ledd bokstav a til f. Hensikten er å sette i gang en forebyggende og gjentakende arbeidsprosess. Omfanget av aktsomhetsvurderingene er begrenset av tilknytningsfaktorene. Dette betyr at virksomheter er forpliktet til å utføre aktsomhetsvurderinger for tidligere og etterfølgende ledd i den utstrekning virksomheten kan ha "forårsaket" eller "bidratt til" negative konsekvenser som følge av deres forhold til det aktuelle leddet i virksomhetens leverandørkjede.³⁵

Virksomheter er også pålagt å aktsomhetsvurdere hvordan de er "direkte knyttet til" negative konsekvenser gjennom sine "leverandørkjeder og forretningspartnere". Med "leverandørkjede" menes i denne sammenheng "enhver i kjeden av leverandører og underleverandører som leverer eller produserer varer, tjenester eller andre innsatsfaktorer som inngår i en virksomhets levering av tjenester eller produksjon av varer fra råvarestadiet til ferdig produkt." jf. § 3 bokstav d. I praksis betyr det at virksomheter må kartlegge og vurdere risiko for negative konsekvenser på menneskerettigheter

³² Haugse (2023) s. 59.

³³ Prop. 150 L (2020-2021) s. 107.

³⁴ Åpenhetsloven §§ 5-7.

³⁵ Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav b.

i hele sin leverandørkjede. Dette inkluderer alle tidligere ledd, fra råvareleverandører til produsenter og distributører.

Videre fremgår det av åpenhetsloven § 3 første ledd bokstav e, at en "forretningspartner" er definert som "enhver som leverer varer eller tjenester direkte til virksomheten, men som ikke er en del av leverandørkjeden." Etter ordlyden i § 3 første ledd bokstav e omfatter lovens begrep kun forretningspartnere som leverer varer eller tjenester direkte til virksomheten. Presiseringen av at det er tale om forretningspartnere som leverer "direkte" til virksomheten, innebærer at definisjonen omfatter aktører som står i et kontraktsforhold med til virksomheten. Følgelig har virksomheten et ansvar for å sikre at disse aktørene også overholder kravene etter åpenhetsloven. Aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven § 4 er derfor en omfattende prosess som krever grundige undersøkelser og oppfølging av hele virksomhetens forretningsnettverk fra råvarestadiet til ferdig produkt.

Hvilke tiltak som er best egnet, må vurderes i lys av det underliggende formålet med loven om forbedring av arbeidsforhold og respekt for grunnleggende menneskerettigheter. Virksomhetene skal kun gjennomgå de trinnene som er relevante ut fra egen virksomhet, og det er stor variasjon i aktsomhetsvurderinger på tvers av ulike bransjer.³⁶

For eksempel har enkelte bransjer et skjerpet krav til å utføre aktsomhetsvurderinger fordi det er særlig risiko for brudd på grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Det kan her vises til at OECD utarbeidet en egen veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige mineralleverandører i konflikt- og høyrisikoområder.³⁷ Veilederen stiller blant annet krav om å umiddelbart avslutte samarbeidet med oppstrømsleverandører dersom det oppdages at det er sannsynlig risiko for at de kjøper fra eller er tilknyttet en part som begår alvorlige menneskerettighetsbrudd. Virksomheter som opptrer innenfor konflikt- og høyrisikoområder må være ekstra oppmerksomme på sine leverandørkjeder, sammenlignet med en annen virksomhet som opptrer i en bransje med lavere risiko for menneskerettighetskrenkelser, eksempelvis et advokatfirma som i hovedsak leverer tjenester fra et kontor i Norge. Følgelig vil plikten til å utføre aktsomhetsvurderinger variere i både omfang og innhold.

Aktsomhetsvurderinger skal utføres i tråd med prinsippene om forholdsmessighet og risikobasert tilnærming.³⁸ Dette beror i stor grad på virksomhetens kartlegging av sannsynligheten for negative konsekvenser på grunnleggende menneskerettighetene og anstendige arbeidsforhold, samt alvorlighetsgraden i tilfelle brudd oppstår. Ordlyden av "virksomhetens størrelse" i åpenhetsloven § 4 annet ledd refererer til at aktsomhetsvurderingene må være i samsvar med virksomhetens ressurskapasitet, og forholdsmessighetsprinsippet innebærer at kravene vil være ulike basert på virksomhetens markedsmessige posisjon og innflytelse eller kontroll over risikoen. Uttrykkene "virksomhetens art" og "kontekst" viser til virksomhetens bransje, typen varer og tjenester den tilbyr, samt geografisk plassering av virksomhetens produksjon.³⁹ Dette inkluderer også de spesifikke utfordringene og risikoene som er til stede i det aktuelle geografiske området. En virksomhet kan vanskelig føre kontroll og iverksette tiltak mot alle negative konsekvenser som kan oppstå i det som kan være en lang rekke av leverandørledd og forretningspartnere. Prinsipper om forholdsmessighet og risikobasert tilnærming er derfor styrende for hvilke risikoer og konsekvenser den enkelte virksomhet har søkelys på.

³⁶ Prop. 150 L (2020-2021) s. 108.

³⁷ Se OECD (2016).

³⁸ Åpenhetsloven § 4 annet ledd.

³⁹ Prop. 150 L (2020-2021) s. 110.

2.2.3 Integrering av barns rettigheter: Når og i hvilken grad gjelder plikten?

Når og i hvilken grad plikten til å inkludere barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven gjør seg gjeldende, er et spørsmål som ikke har et entydig svar, men som varierer avhengig av de konkrete omstendighetene til hver enkelt virksomhet.

Overordnet er det klart at barns rettigheter blir relevante under virksomheters kartleggingsprosess i henhold til åpenhetsloven § 4 bokstav b. Som vist ovenfor i delkapittel 2.2.2, er virksomheter som er underlagt åpenhetsloven forpliktet til å kartlegge hvilke faktiske og mulige konsekvenser virksomheten enten har forårsaket eller bidratt til. I denne prosessen må det tas hensyn til barns særlige rettigheter, i tillegg til andre grunnleggende menneskerettigheter og krav om anstendige arbeidsforhold. Dette inkluderer en vurdering av hva som er barnets beste i den aktuelle konteksten.

Åpenhetsloven gir imidlertid ikke grunnlag for å fastslå at hensynet til barns rettigheter står i en særstilling sammenlignet med andres interesser og rettigheter når det kommer til virksomheters plikt til å utføre aktsomhetsvurderinger.

Samtidig, kan negative konsekvenser på grunnleggende menneskerettigheter være mer alvorlige for barn som har et spesielt beskyttelsesbehov. Dette er i tråd med FNs barnekonvensjon, som anerkjenner at barn har krav på spesiell beskyttelse og egendefinerte menneskerettigheter, og fremhever hensynet til barnets beste som et grunnleggende prinsipp.⁴⁰ Barn har unike rettigheter i tillegg til de universelle menneskerettighetene. Disse rettighetene er spesifikke for deres aldersgruppe. Selv om alle mennesker er barn på et tidspunkt, noe som gir disse rettighetene en universell karakter, er de ikke alltid relevante for alle. Dette gir barn særskilt beskyttelse og plasserer barns rettigheter i en annen kategori enn voksnes rettigheter.

Åpenhetsloven § 4 annet ledd angir at aktsomhetsvurderinger skal utføres ut fra et forholdsmessighetsprinsipp og en risikobasert tilnærming. Dette er særlig relevant når det gjelder barn, som utgjør en sårbar gruppe. Overtredelser av barns menneskerettigheter kan ofte kreve høyere prioritet enn andre overtredelser, gitt den økte risikoen for sårbare grupper. Barn omtales ofte som "usynlige" for beslutningstakere i en virksomhet. Dette innebærer et krav om ekstra oppmerksomhet, spesielt siden barn ikke alltid har samme evne til å uttrykke seg som voksne. En risikobasert tilnærming innebærer derfor et skjerpet krav til aktsomhetsvurdering når det gjelder spesielt sårbare grupper som barn.

2.2.4 Barnekonvensjonens betydning for åpenhetsloven

Barnekonvensjonen ble utarbeidet av FN i 1989 og gir alle barn en spesiell juridisk status. Konvensjonen stadfester at barn har grunnleggende menneskerettigheter og krav på spesiell beskyttelse gjennom rettslige forpliktelser.⁴¹ Barnekonvensjonen, med to tilleggsprotokoller, ble inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 4 i 2003. Inkorporeringen har gitt barnekonvensjonen status som norsk lov med forrang.

FNs barnekonvensjon er ikke eksplisitt nevnt i opplistingen av omfattede menneskerettighetskonvensjoner i åpenhetsloven § 3 bokstav b, men som beskrevet over i delkapittel 2.2.1 er ikke opplistingen uttømmende. Departementet presiserer i forarbeidene at alle rettigheter i konvensjoner som er inkorporert gjennom menneskerettighetsloven er omfattet av

⁴⁰ Se straks nedenfor, delkapittel 2.3, for en nærmere redegjørelse av FNs barnekonvensjon.

⁴¹ Smith, Lucy i Høstmælingen (red.) (2020) s. 20.

åpenhetsloven.⁴² Følgelig er næringslivet forpliktet til å integrere sin faktiske og potensielle innvirkning på barns rettigheter etter barnekonvensjonen i sine aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven § 4.

For å integrere hensynet til barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven, må konvensjonsreglene tolkes. Interpretasjonen av traktater, slik som barnekonvensjonen, har som formål å klargjøre partenes rettigheter og plikter slik de fremgår av konvensjonen.⁴³ Barnekomitéen er tilsynsorganet for barnekonvensjonen. De understreker at barnekonvensjonen skal betraktes som et dynamisk instrument som krever kontinuerlig tolkning over tid.⁴⁴ Dette betyr at rettighetene som er avledet fra barnekonvensjonen skal tolkes i lys av samfunnsutviklingen, samtidig som tolkningene skal ha et solid grunnlag i konvensjonens ordlyd, rettsavgjørelser eller uttalelser fra barnekomitéen.⁴⁵ Barnekonvensjonen inneholder også fire generelle prinsipper, som handler om ikke-diskriminering, hensynet til barnets beste, barnets rett til liv og utvikling, og barnets rett til å bli hørt. Disse prinsippene er viktige utgangspunkter for å forstå de andre bestemmelsene i barnekonvensjonen. I tillegg kan prinsippene være relevante for tolkningen av konvensjonsbestemmelsene, gitt at konvensjonen skal tolkes i tråd med dens formål og innhold.

Barnekomitéen utformer det som kalles "General Comments" basert på artiklene i barnekonvensjonen. Selv om disse generelle kommentarene ikke er juridisk bindende, fungerer de som autoritative veiledninger ved tolkning av konvensjonens bestemmelser.⁴⁶ Av den grunn bør uttalelsen tillegges "relativt stor vekt" i tolkning og anvendelse av konvensjonens bestemmelser i praksis.⁴⁷ Dette synet støttes av Høyesteretts praksis, som fastslår at dersom det er en klar tolkning av konvensjonen, skal "General Comments" tillegges "betydelig vekt". Det avgjørende er i hvilken grad de er forankret i konvensjonsteksten, og om de er tolkningsuttalelser eller uttrykk for optimal praksis.⁴⁸ De nevnte tolkningsprinsippene er retningsgivende for anvendelsen av barnekonvensjonens bestemmelser ved utføringen av aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven.

Til nå har redegjørelsen konsentrert seg om åpenhetsloven og dens krav om at næringslivet utfører aktsomhetsvurderinger for å respektere grunnleggende menneskerettigheter, samt barnekonvensjonen som en integrert del av disse rettighetene. Disse to juridiske rammeverkene fungerer sammen for å beskytte barns rettigheter.

I det følgende skal rapporten undersøke hvordan næringslivets plikt til å integrere hensynet til barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven varierer. Dette vil omfatte en vurdering av hvordan ulike rettigheter til barn berøres på forskjellige måter. Målet er å gi en dypere forståelse av hvordan disse rettighetene kan og bør ivaretas i praksis.

⁴² Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999. Se Prop. 150 L. (2020-2021) s. 106.

⁴³ Ruud (2018) s. 93.

⁴⁴ FNs barnekomité generell kommentar nr. 8 (2006) avsnitt 20.

⁴⁵ Smith, Lucy i Høstmælingen (red.) (2020) s. 28.

⁴⁶ Se eksempelvis Rt. 2009 s. 1261 avsnitt 33-41 hvor Høyesterett bruker uttalelsene som veiledning i vurderinger hvor barnekonvensjonen kommer til anvendelse.

⁴⁷ Ot.prp.nr. 104 (2008–2009) s. 26.

⁴⁸ HR-2018-2096-A avsnitt 14 og 16.

3. Barns rettigheter i arbeidsforhold

3.1 Innledning

Virksomheter har en særlig påvirkningskraft til å gjøre gode vurderinger både ved valg av leverandører og forretningspartnere, samt å identifisere, kartlegge, stanse eller forebygge negative konsekvenser i pågående arbeidsforhold i virksomheten. De lovfestede pliktene etter åpenhetsloven til å utføre aktsomhetsvurderinger er nøkkelen for å effektivisere denne positive påvirkningen.

Dette kapittelet tar for seg to sentrale temaer: barnearbeid og anstendig arbeid for voksne. Begge disse aspektene har direkte og indirekte innvirkning på barns rettigheter, som retten til utdanning, fritid og økonomisk trygghet. Gitt lovens formål om å "fremme virksomheters respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold", er det menneskerettigheter knyttet til arbeidsforhold som er særlig relevant.⁴⁹ Dermed er barnearbeid og anstendig arbeid til voksne i kjernen av det åpenhetsloven er ment å verne.

3.2 Barnearbeid

3.2.1 Hva er barnearbeid?

Næringslivets plikt til å inkludere barns rettigheter i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven, omfatter klart nok barnearbeid, som er en velkjent risiko i en rekke land. Barnearbeid er et komplekst fenomen med mange nyanser. I tillegg til FNs barnekonvensjon artikkel 32 har ILO regulert barnearbeid i to konvensjoner: konvensjon nr. 182 om de verste former for barnearbeid (1999) og konvensjon nr. 138 om minstealder for adgang til sysselsetting (1973). I denne rapporten brukes begrepet "barnearbeid" i samsvar med definisjonen som fremgår av FNs barnekonvensjon artikkel 32 (1) og ILO-konvensjonen nr. 138 artikkel 3. Definisjonen angir at barnearbeid omfatter "arbeid som ut ifra sin art eller omstendighetene de er utført under, kan være til hinder for barnets utdanning, eller skadelig for barnets helse eller fysiske, psykiske, åndelige eller sosiale utvikling".⁵⁰ I ytterkanten er grovt barnearbeid, inkludert slaveri eller slaverilignende tilstander.

Formålet med begrepet er at alle former for barnearbeid skal forbys og avskaffes, fordi det har en direkte innvirkning på barns rettigheter. I henhold til Barnekonvensjonen artikkel 28 har alle barn rett til å gå på skole og ta utdanning. Dette innebærer blant annet gratis, obligatorisk og tilgjengelig grunnutdannelse for alle barn, jf. artikkel 28 (1) (a). Utdanning styrker barnets utvikling og evne til å delta i samfunnet. Det er derfor et av de viktigste virkemidlene for å forebygge sosial ulikhet og utenforskap.⁵¹ Det er en grunnleggende rettighet som henger nært sammen med barns rett til liv og utvikling i artikkel 6. Barnearbeid går ofte på bekostning av barnets skolegang, og bryter dermed med flere grunnleggende menneskerettigheter.

I tillegg, i henhold til barnekonvensjonen artikkel 31, har alle barn rett til lek, fritid, hvile, og til å delta i kunst- og kulturliv. Muligheten til å leke er knyttet til barnets identitet, selvoppfatning, evne til å bygge relasjoner og til å uttrykke følelser.⁵² Et barn skal også være fritatt fra voksnes plikter og ansvar. Denne rettigheten er tett knyttet til barns rett til å uttrykke sine meninger og til å bli hørt, som fastsatt i artikkel 12. Barnearbeid kan alvorlig begrense disse rettighetene. Derfor er barns involvering i

⁴⁹ Åpenhetsloven § 1. Se nedenfor i delkapittel 4.1 for en redegjørelse av rettigheter som er mindre relevante for næringslivet å hensynta i sine aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven.

⁵⁰ Se også FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter ("ØSK") art. 10 nr. 3. Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 87 beskriver barnearbeid som "arbeid som frarøver barn deres barndom, deres potensiale og deres verdighet, og er skadelig for deres fysiske og psykiske utvikling."

⁵¹ Hasle, Silje Steinar dotter i *Høstmælingen* (red.) (2020) s. 288.

⁵² Kjørholt, Anne Trine i *Høstmælingen* (red.) (2020) s. 316.

arbeidslivet generelt sett ikke i tråd med prinsippet om barnets beste.⁵³ En arbeidsaktivitet som faller inn under definisjonen av "barnearbeid" i henhold til Barnekonvensjonen og ILO-konvensjonene, er derfor i utgangspunktet noe som skal bekjempes.

Imidlertid er det anerkjent at barns gradvise deltakelse i voksnes aktiviteter, i takt med deres vekst og utvikling, betraktes som en positiv del av deres sosialisering og opplæringsprosess. Derfor er lett arbeid utført av barn mellom 13 og 17 år ikke nødvendigvis definert som barnearbeid, og tillatt med visse begrensninger.⁵⁴ Dette støttes av nevnte ILO-konvensjoner og barnekonvensjonen artikkel 32, som ikke forhindrer barn i å arbeide, så lenge det ikke går på bekostning av skolegang og helse, eller er farlig eller skadelig.

Videre har ulike land og lokalsamfunn forskjellige syn på barns rolle i samfunnet. I vestlige land, som Norge, oppdras barn og unge til å "være seg selv". I andre deler av verden er barn en essensiell arbeidskraft for familien og blir oppdratt til å "være til nytte". Dette betyr at virksomheters forpliktelser til å bekjempe barnearbeid må nyanseres og undersøkes mer grundig for å avgjøre hvordan virksomheten mest effektivt kan stoppe, forebygge og begrense barnearbeid i sin leverandørkjede. I noen tilfeller er ikke kampen mot barnearbeid tilstrekkelig forankret i nasjonale lover. Dette understreker behovet for at både den enkelte virksomhet og næringslivet som helhet forstår de ulike drivkreftene bak barnearbeid i de forskjellige lokalsamfunnene. I denne sammenheng er det viktig at virksomheter anerkjenner at barnets beste er et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn og at barn har rett til å bli hørt.

3.2.2 Plikten til å stanse, forebygge og begrense barnearbeid etter åpenhetsloven

FNs bærekraftsmål inneholder også et mål om at alle former for barnearbeid skal avskaffes innen 2025.⁵⁵ Imidlertid viser en rapport fra 2021 utarbeidet av FNs barnefond ("**UNICEF**") og ILO at det er omlag 160 millioner arbeidende barn i verden.⁵⁶ Dette er en økning med 8,4 millioner barn de siste årene.⁵⁷ Økningen er blant annet et resultat av befolkningsvekst, ekstrem fattigdom og manglende sosial beskyttelse.⁵⁸ Videre er 79 millioner av dem involvert i farlig, og potensielt helseskadelig arbeid.⁵⁹ Rundt 9 av 10 barn som er utsatt for barnearbeid er hjemmehørende i Afrika, Asia eller Stillehavsregionen.⁶⁰

Forbudet mot barnearbeid er en del av "grunnleggende menneskerettigheter" etter åpenhetsloven.⁶¹ Dersom en virksomhet er knyttet til faktisk eller potensiell bruk av arbeidende barn, enten direkte eller gjennom sin leverandørkjede, har den en forpliktelse i henhold til åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav c. Denne forpliktelsen innebærer å iverksette passende tiltak for å stanse, forebygge eller begrense de negative konsekvensene som barnearbeid medfører. Disse tiltakene skal være basert på prioriteringer og vurderinger som er gjort i henhold til § 4 bokstav b. Følgelig aktualiserer

⁵³ FNs barnekonvensjon artikkel 3.

⁵⁴ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 87. Se også arbeidsmiljøloven § 11-1 som forbyr barn under 15 år å arbeide, med enkelte unntak for lett arbeid, kulturelt eller lignende arbeid eller arbeid som ledd i barnets skolegang.

⁵⁵ FN-sambandet (u.å.).

⁵⁶ ILO "Child Labour" (2021) s. 8.

⁵⁷ ILO "Child Labour" (2021) s. 8.

⁵⁸ ILO "Child Labour" (2021) s. 8.

⁵⁹ ILO "Child Labour" (2021) s. 8.

⁶⁰ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 87, med videre henvisning til ILO, "Global Estimates of Child Labour", 2017:5, 51; UN, "World Day Against Child Labour 12 June" [12.11.2019].

⁶¹ Se åpenhetsloven § 3 bokstav b og Prop. 150 L (2020-2021) s. 106.

aktsomhetsvurderingene næringslivets plikt til å inkludere barns rettigheter. Tilsvarende gjelder for overvåking, kommunikasjon med interessenter og eventuelt gjenoppretting og erstatning.⁶²

Når det gjelder hvilke tiltak virksomhetene er forpliktet til å iverksette for å bekjempe barnearbeid, vil dette variere avhengig av de spesifikke forholdene og den aktuelle risikoen for barnearbeid i de relevante bransjene. For eksempel, i tekstilindustrien, hvor barn ofte arbeider under dårlige forhold i land som Bangladesh og India, forventes det at virksomheter gjennomfører grundige risikovurderinger og etablerer strenge overvåkningssystemer for å sikre at underleverandører ikke benytter barnearbeid. I gruvesektoren, spesielt i land som Den demokratiske republikken Kongo hvor barn kan være involvert i utvinning av mineraler som kobolt, kreves det at virksomheter ikke bare overvåker sine direkte leverandører, men også dykker dypere inn i forsyningskjeden for å identifisere og adressere risikoer knyttet til barnearbeid.

Åpenhetsloven § 4 annet ledd understreker forholdsmessighetsprinsippet, som krever at virksomheter i særlig utsatte bransjer og områder må være særlig oppmerksomme mot barnearbeid og iverksette mer omfattende tiltak. Dette innebærer at virksomheter må vise til konkrete og effektive handlinger for å stanse, forebygge eller redusere risikoen for barnearbeid. Dette kan inkludere tiltak som forbedret due diligence, styrking av kontraktsmessige krav til leverandører, og økt satsing på opplæring og bevisstgjøring om barnearbeidsproblematikken både internt i virksomheten og blant leverandører.

Samtidig, er det mange faktorer som bidrar til at barn utøver arbeid, og en generell antagelse om at barnearbeid er negativt, vil ikke alltid være nyttig. For eksempel arbeider mange barn for å tjene penger til skoleuniformer, noe som gir dem muligheter de ellers ikke ville hatt. FNs barnekomité har flere ganger tatt til orde for at obligatoriske kostnader til for eksempel uniformer og bøker gjør at skolegangen for mange ikke er gratis. Ofte er det nettopp disse ekstrautgiftene som forhindrer barn fra å gå på skole eller forårsaker at de slutter tidlig.⁶³ Å ta seg lett arbeid for å dekke slike kostnader er for mange barn helt avgjørende for å kunne gå på skole.

Andre barn bidrar til familiens inntekt, noe som kan være avgjørende for familiens overlevelse, spesielt i fravær av sosiale sikkerhetsnett. Derfor er det ikke gitt at virksomheters plikter i forhold til barnearbeid utelukkende handler om bekjempelse. Det krever at virksomhetene foretar en konkret vurdering der mange nyanser må tas i betraktning. Virksomheter kan med andre ord ikke bare vurdere sin egen tilknytning til det pågående barnearbeidet, men må også vurdere hva slags type arbeid det er snakk om og konsekvensene av å innføre ulike tiltak. Virksomheters plikt til å bekjempe barnearbeid, består derfor ikke utelukkende av at det iverksettes tiltak for å stanse barnearbeidet, da det ikke nødvendigvis sikrer hensynet til barnets beste.

Derimot har virksomheter en plikt til å bruke sin innflytelse på en systematisk måte for å sikre at barn i forbindelse med arbeidet kan skaffe seg kunnskap eller utdanning som kan bidra til videre kunnskapsutvikling og sikre annet arbeid i fremtiden. Først på denne måten kan formålet om å respektere grunnleggende menneskerettigheter oppnås på best mulig vis. Standardiserte modeller eller kontraktsformer som forbyr barnearbeid i leverandørleddet, kan ofte gi begrensede eller kortvarige resultater, mens problemene gjenoppstår over tid. Barnearbeidere er ofte "usynlige" for beslutningstakere i en virksomhet. Av den grunn kan det være hensiktsmessig å benytte seg av lokale aktører, som kan gi innsikt om de bakenforliggende forholdene og forslag til løsninger. Samarbeid med disse aktørene kan være nøkkelen til å adressere problemet på en bærekraftig måte. Dette er en viktig

⁶² Åpenhetsloven § 4 bokstav d-f.

⁶³ Helgeland, Geir i Høstmælingen (red.) (2016) s. 267.

del av virksomhetens ansvar når det gjelder målet om å bekjempe barnearbeid på en effektiv og ansvarlig måte.

3.2.3 Bekjempelsen av barnearbeid: generell eller spesiell lovgivning?

Åpenhetsloven er generell i sin utforming og omfatter et bredt spekter av ulike menneskerettigheter, inkludert bekjempelsen av barnearbeid.⁶⁴ Denne tilnærmingen er i tråd med norsk lovgivningsteknikk, og fleksibiliteten i lovverket bidrar til at den enkelt kan tilpasses for å håndtere nye internasjonale retningslinjer eller uforutsette problemstillinger. Loven gir også en helhetlig tilnærming til alle mulige menneskerettighetskrenkelser i næringslivet.

Når det gjelder næringslivets ansvar for å motvirke barnearbeid, er et vesentlig aspekt ved åpenhetsloven kravet om forholdsmessighet og en risikobasert tilnærming, som er fastsatt i lovens § 4 annet ledd. Dette kravet innebærer som nevnt at virksomheter må prioritere sine tiltak basert på alvorligheten og sannsynligheten for mulige brudd på menneskerettighetene. Tatt i betraktning den alvorlige karakteren og omfanget av barnearbeid, vil dette problemet ofte rangere høyt på prioriteringslisten i forhold til andre, mindre alvorlige menneskerettighetskrenkelser. Følgelig bidrar loven, selv i sin generelle form, til en betydelig innsats mot bekjempelse av barnearbeid.

Likevel mangler loven detaljerte bestemmelser for å håndtere barnearbeid som en spesifikk problemstilling. Dette kan gjøre det vanskeligere å håndheve loven effektivt i disse tilfellene. Barnearbeidere er, som allerede nevnt, ofte "usynlige" for beslutningstakere i en virksomhet. Derfor kan det være vanskelig både å avdekke og iverksette effektive tiltak for å stanse, forebygge og begrense barnearbeid.

Til sammenlikning vedtok Nederland i mai 2019 en egen barnerettslig aktsomhetslov.⁶⁵ Loven har som mål å forhindre salg av varer og tjenester i Nederland som er produsert ved hjelp av barnearbeid. Den gjelder både for nederlandske virksomheter og utenlandske selskaper som selger produkter til Nederland via internett.⁶⁶

I likhet med åpenhetsloven, krever den nederlandske loven at virksomheter utfører aktsomhetsvurderinger for å unngå barnearbeid i leverandørkjeden.⁶⁷ Loven krever at virksomheter vurderer risikoen for at barnearbeid er involvert i produksjonen av deres varer eller tjenester. Hvis det er mistanke om bruk av barnearbeid, skal selskapene lage en handlingsplan i henhold til nasjonale retningslinjer.⁶⁸ Det er viktig å understreke at selv om virksomheter er forpliktet til å utføre disse vurderingene, er de ikke nødvendigvis forpliktet til å sikre at det ikke forekommer barnearbeid i leverandørkjedene. I tillegg har virksomhetene en informasjonsplikt og skal offentliggjøre de aktsomhetsvurderingene som er foretatt. Dette samsvarer langt på vei de med forpliktelsene som oppstilles i åpenhetsloven om å utføre og offentliggjøre aktsomhetsvurderinger om negative konsekvenser på grunnleggende menneskerettigheter.⁶⁹

Dersom en virksomhet ikke overholder krav etter den nederlandske aktsomhetsloven, kan det bli utsatt for administrative bøter. Individuer kan klage til relevante myndigheter hvis de har bevis på at

⁶⁴ Åpenhetsloven § 1, jf. § 3 bokstav b.

⁶⁵ Se "Wet Zorgplicht Kinderarbeid" (Child Labour Due Diligence Law) (2019).

⁶⁶ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 152.

⁶⁷ Se lovens seksjon 4.

⁶⁸ Se lovens seksjon 5 (1).

⁶⁹ Åpenhetsloven § 4.

virksomhetens produkter eller tjenester er produsert ved hjelp av barnearbeid.⁷⁰ Klagen må først legges frem for selskapet, som har mulighet til å svare. Myndighetene kan deretter gi et pålegg med en frist for å oppfylle kravene. Ved overtredelse av loven kan det ilegges en bot på opptil EUR 83 000 eller 10 prosent av årsomsetningen.⁷¹ Daglig leder kan også stå overfor straffeforfølgelse, hvis to lignende overtredelser har skjedd i de fem foregående årene under hans eller hennes ledelse. Maksimal fengselsstraff for dette er 5 år. Strengt håndhevelseskrav legger et betydelig oppfylleelsespress på nederlandske virksomheter om å oppfylle lovens plikter til å bekjempe av barnearbeid.

Imidlertid er det en uttrykt risiko ved den nederlandske loven at den, i stedet for å aktivt arbeide for å forebygge og begrense utbredelsen av barnearbeid, kan føre til at virksomheter kutter bånd med leverandører uten å håndtere risikoen for barnearbeid i leverandørkjeden.⁷² Dette kan potensielt hindre loven i å oppnå sitt overordnede formål om å bekjempe barnearbeid.

Den norske åpenhetsloven oppstiller også administrative reaksjoner og sanksjoner dersom virksomheter opptre i strid med loven. Forbrukertilsynet er tilsynsmyndigheten og Markedsrådet fungerer som klageorgan.⁷³ Imidlertid er det ikke strafferettslige sanksjoner knyttet til brudd på menneskerettighetene eller anstendige arbeidsforhold etter åpenhetsloven.

Samtidig er forbudet mot barnearbeid også regulert i annen norsk lovgivning, se arbeidsmiljøloven § 11-1. Gitt at en norsk virksomhet benytter seg av barnearbeid, kan strafferammen være bøter og/eller fengsel inntil ett år, jf. arbeidsmiljøloven § 19-1 (1). Under "særdeles skjerpene omstendigheter" kan fengselsstraffen økes til inntil tre år, jf. arbeidsmiljøloven § 19-1 (2). Enkelte alvorlige brudd på menneskerettighetene som er begått i utlandet kan straffeforfølges i Norge når vilkårene i straffeloven er oppfylt.⁷⁴ Derfor kan barnearbeid også straffeforfølges etter norsk lov.

Ettersom åpenhetsloven primært adresserer forhold i leverandørkjeden, kan det argumenteres fra et menneskerettighetsperspektiv og i lys av rettferdighetsprinsipper, for at det ikke er hensiktsmessig å pålegge straffeansvar etter åpenhetsloven for virksomhetens ledelse for menneskerettskrenkelser som forekommer hos en leverandør eller forretningspartner. I denne konteksten fremstår åpenhetsloven som en veloverveid og tilstrekkelig omfattende lovgivning for å effektivisere de pliktene den etablerer.

Erstatningsansvar fungerer derimot godt som en drivkraft for oppfyllelse, og ved å plassere dette ansvaret hos virksomhetens ledelse, øker sannsynligheten for at kravet kan oppfylles og forholdene kan rettes opp. Dette står i kontrast til å rette ansvaret mot et lite, lokalt produksjonssted som kanskje ikke har de økonomiske midlene til å håndtere et slikt ansvar.

Likevel reises det spørsmål ved åpenhetslovens manglende bestemmelser om erstatningsansvar. Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav f fastslår riktignok at virksomheten skal "sørge for eller samarbeide om gjenoppretting og erstatning der dette er nødvendig."⁷⁵ Dette skal gjennomføres overfor individer eller grupper som er påvirket av virksomhetens negative konsekvenser. Imidlertid

⁷⁰ Se lovens seksjon 3.

⁷¹ Se lovens seksjon 4.

⁷² Etikkinformasjonsutvalget s. 153.

⁷³ Åpenhetsloven § 9. Adgangen til å fatte vedtak følger av § 11, som utdypes av §§ 12 til 14. Åpenhetsloven § 9 tredje led første punktum.

⁷⁴ Se lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven) slaveri § 259, tvangsarbeid §§ 251 og 252 og menneskehandel §§ 257 og 258.

⁷⁵ Tilsvarer OECDs veileder trinn 6 og UNGPs veiledende prinsipp nr. 22.

fungerer ikke denne bestemmelsen som en selvstendig hjemmel for erstatningsansvar etter norsk rett.⁷⁶ For å etablere erstatningsansvar, er det nødvendig å bevise at de alminnelige vilkårene for erstatningsrett er innfridd.⁷⁷ Derfor er ikke erstatningskravet i henhold til åpenhetsloven en juridisk forpliktelse per se, men det er i samsvar med lovens formål å bidra der det er mulig, og hvor tilknytningen til den negative konsekvensen er tilstrekkelig sterk.⁷⁸

I praksis, er det imidlertid ofte en betydelig utfordring å oppnå erstatning etter norsk erstatningsrett for brudd på menneskerettighetene. Primært er det aktuelt i tilfeller der kompensasjon ikke allerede er blitt gitt i det landet der skaden oppstod, noe som reiser spørsmål om jurisdiksjon og lovvalg. Prosessen med å innhente tilstrekkelig informasjon og få en omfattende oversikt over komplekse leverandørkjeder og selskapsstrukturer kan være både tidkrevende og ressursintensiv. Videre er det en iboende risiko for at krav kan bli foreldet i løpet av denne prosessen. I tillegg kan de betydelige kostnadene forbundet med en rettslig prosess fungere som en barriere for skadelidte i deres søken etter erstatning. Dermed kan det være betydelige praktiske hindringer for effektiv håndhevelse av erstatningskrav i forbindelse med brudd på menneskerettighetene.

3.2.4 Oppsummering

Barnearbeid er et intrikat fenomen som er underlagt både FNs barnekonvensjon og ILOs konvensjoner. Selv om målet er å bekjempe barnearbeid, står næringslivet overfor betydelige utfordringer når det gjelder å motvirke og håndtere dette problemet.

For å sikre en målrettet og effektiv strategi for næringslivets ansvar i å bekjempe barnearbeid, er det avgjørende at virksomheter erkjenner mangfoldet av faktorer som bidrar til dette fenomenet. En overforenklet oppfatning av barnearbeid som utelukkende skadelig kan resultere i at aktsomhetsvurderinger relatert til mulig eller faktisk bruk av barnearbeid i leverandørkjeder blir utilstrekkelig nyansert og dermed ikke alltid passende. Virksomheter kan ikke bare iverksette tiltak for å eliminere eller begrense barnearbeid, da dette ikke nødvendigvis ivaretar barnets beste interesser.

Dette understreker behovet for at virksomheter utfører mer omfattende undersøkelser og kartlegging av forholdene rundt typisk produksjonssteder som benytter barnearbeid, for eksempel ved å konsultere lokale aktører eller barna selv, som har rett til å bli hørt.⁷⁹ Av den grunn fremstår åpenhetsloven med sin generelle utforming å være er hensiktsmessig, da det er en uttrykt risiko ved den nederlandske loven, at virksomheter ikke aktivt arbeider for å forhindre og begrense utbredelsen av barnearbeid, men i stedet avslutter forholdet med leverandører uten å adressere risikoen. Følgelig bidrar åpenhetsloven til en betydelig innsats for næringslivets plikt til å motvirke barnearbeid.

3.3 Anstendig arbeid for voksne

3.3.1 Hva er anstendige arbeidsforhold?

Lovens formål er å respektere grunnleggende menneskerettigheter og "anstendige arbeidsforhold".⁸⁰ Begrepet er legaldefinert som "arbeid som ivaretar grunnleggende menneskerettigheter etter bokstav b og helse, miljø og sikkerhet på arbeidsplassen, og som gir en lønn til å leve av" i åpenhetsloven § 3

⁷⁶ Haugse (2023) s. 114.

⁷⁷ Ulovfestet skyldansvar etter alminnelig norsk erstatningsrett er rettslig grunnlag. I tillegg vil arbeidsgiveransvar etter skadeerstatningsloven § 2-1 kunne være anvendelig for erstatningsansvar i leverandørkjeden, aksjeloven § 17-1 kan ansvarliggjøre styremedlemmer, daglig leder, medlemmer av bedriftsforsamlingen, granskere og aksjeeiere for skade de har voldt.

⁷⁸ Prop. 150 L (2020-2021) s. 110.

⁷⁹ FNs barnekonvensjon artikkel 12.

⁸⁰ Åpenhetsloven § 1.

bokstav c. Det bemerkes at ILO benytter begrepet "anstendig arbeid", og at man ved åpenhetsloven tok sikte på at uttrykket "anstendige arbeidsforhold" skulle ha samme meningsinnhold som det etablerte begrepet ILO benytter.⁸¹

Definisjonen omfatter grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet, slik de også er nedfelt i ILOs kjernekonvensjoner.⁸² Kjernekonvensjonene bør forstås i lys av ILOs fire målsettinger for anstendig arbeid; "å legge til rette for sysselsetting som gir en lønn å leve av, sikre arbeidstakerrettigheter, forbedre og effektivisere sosiale beskyttelsesordninger og fremme trepartssamarbeid".⁸³

Det er tydelig overlapp mellom definisjonen av "anstendige arbeidsforhold" og definisjonen av "grunnleggende menneskerettigheter". I forarbeidene fremheves at det er vanskelig å trekke et nøyaktig skille mellom innholdet i de to begrepene, og de må derfor ses i sammenheng.⁸⁴ I den juridiske litteraturen har Mestad mfl., gitt uttrykk for at inkluderingen av "anstendige arbeidsforhold" likevel har en pedagogisk funksjon for virksomheter, ettersom retten til anstendig arbeidsforhold er menneskerettigheter som typisk berøres i forbindelse med produksjon av varer og tjenester som ledd i internasjonale leverandørkjeder.⁸⁵

Med formuleringen "en lønn å leve av" menes en "lønn som gjør det mulig for arbeidstakere å forsørge seg selv og sine familier".⁸⁶ Det er imidlertid ingen etablert definisjon for denne formuleringen.⁸⁷ Et minstekrav må likevel være at lønnen sikrer en anstendig levestandard for den enkelte og for deres familier. Hva som utgjør en lønn å leve av varierer naturlig i ulike land og lokalt, og må derfor fastsettes basert på økonomiske og sosiale forhold, deriblant levekostnader.⁸⁸ Komiteen for FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter ("ØSK") har gitt uttrykk for at godtgjørelsen må være tilstrekkelig slik at andre rettigheter etter konvensjonen blir ivaretatt. Dette inkluderer blant annet retten til sosial sikkerhet, helsetjenester, utdanning og en verdig levestandard som inkluderer mat, vann, sanitæranlegg, bolig, klær og tilleggsutgifter som pendlerutgifter.⁸⁹

I tilknytning til ordvalgene "helse, miljø og sikkerhet", viser forarbeidene til ILOs konvensjoner nr. 155 om sikkerhet og helse i arbeidsmiljøet og nr. 187 om rammeverk til fremme av sikkerhet og helse i arbeidslivet, og til ØSK artikkel 6 og 7. Bestemmelsene gjelder henholdsvis retten til arbeid og retten til "rettferdige og gode arbeidsvilkår". I tilknytning til "rettferdige og gode arbeidsvilkår" oppstiller artikkel 7 fire krav; (a) godtgjørelse som skal gi rettferdige lønninger og en "anstendig tilværelse for dem selv og deres familie", (b) trygge og sunne arbeidsforhold, (c) lik mulighet for alle til å bli forfremmet og (d) hvile, fritid, begrensning av arbeidstiden og lønnet ferie og fridager. Disse elementene danner grunnlaget for det som betraktes som "anstendig arbeidsforhold" etter åpenhetsloven.

⁸¹ Innst. 603 L (2020-2021).

⁸² Jf. ILOs erklæring om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet (1998, revidert i 2022). Se også OECDs retningslinjer, Kapittel V (Sysselsetting og forholdet mellom partene i arbeidslivet), viser til ILO-erklæringen og omfatter rettighetene og prinsippene i ILOs kjernekonvensjoner, i tillegg til enkelte andre rettigheter. Se Prop. 150 L (2020-2021) s. 106.

⁸³ Prop. 150 L (2020-2021) s. 106.

⁸⁴ Prop. 150 L (2020-2021) s. 42.

⁸⁵ Mestad (2024) s. 52.

⁸⁶ Prop. 150 L (2020-2021) s. 42.

⁸⁷ Mestad (2024) s. 54.

⁸⁸ Mestad (2024) s. 55.

⁸⁹ FNs ØSK-komiteé generell kommentar nr. 23 (2016) avsnitt 18.

3.3.2 Innvirkningen på barns rettigheter

Det er en klar sammenheng mellom voksnes arbeidsforhold og barns velvære og muligheter. Dårlige arbeidsforhold for voksne, som lav lønn, usikre arbeidsforhold, lange arbeidsdager og usikre og usunne arbeidsmiljøer, kan ha direkte og indirekte konsekvenser for barns rettigheter. For at næringslivet skal kunne oppfylle sine forpliktelser til å respektere barns rettigheter etter åpenhetsloven, er det avgjørende å vurdere hvordan arbeidsforholdene til omsorgspersonene påvirker barnas livssituasjon.

For eksempel, hvis foreldrene har lav inntekt, kan det begrense barnets tilgang til utdanning, da familien kanskje ikke har råd til skolepenger, uniformer, bøker eller andre skolerelaterte utgifter. Dette kan ha en sammenheng med den reelle oppfyllelsen av barnets rett til utdanning, som er fastsatt i artikkel 28 i barnekonvensjonen. Dårlige arbeidsforhold kan også påvirke barns rett til fritid, som er fastsatt i artikkel 31 i barnekonvensjonen. Hvis foreldrene jobber lange timer, kan barnet bli nødt til å ta på seg mer ansvar hjemme, noe som kan begrense deres mulighet til å leke, hvile og delta i fritidsaktiviteter. Følgelig utgjør brudd på anstendige arbeidsforhold til voksne også negative konsekvenser på barns rettigheter.

Artikkel 27 i barnekonvensjonen fastslår barns rett til en levestandard som er tilstrekkelig for barnets fysiske, psykiske, åndelige, moralske og sosiale utvikling. Dette inkluderer retten til tilstrekkelig ernæring, klær og bolig. Det fremgår av artikkel 27 nr. 2 at det er barnets forsørgere som har det grunnleggende ansvaret for å sikre, innen sine evner og økonomiske muligheter, de levevilkår som er nødvendige for barnets utvikling. Hvis foreldrene har dårlige arbeidsforhold, som lav lønn eller usikre arbeidsforhold, kan det være vanskelig for dem å sikre en tilstrekkelig levestandard for barna. Dette kan ha direkte konsekvenser for barnets helse og utvikling. For eksempel kan mangel på tilstrekkelig ernæring føre til underernæring og relaterte helseproblemer. Mangel på tilstrekkelig bolig kan føre til usikre eller usunne boforhold, som kan påvirke barnets helse og velvære. En annen konsekvens av at foreldrene ikke mottar "levelønn" kan være at barn blir tvunget ut i arbeid før de er arbeidsdyktige, jf. ovenfor i delkapittel 3.2 om barnearbeid.

Videre kan dårlige arbeidsforhold for foreldrene føre til stress og psykisk belastning, noe som kan påvirke deres evne til å gi omsorg og støtte til barna. Dette kan igjen påvirke barnets rett til å vokse opp i en familie som gir kjærlighet, forståelse og passende omsorg, som er fastsatt i artikkel 5 og 18 i barnekonvensjonen. Dette kan igjen påvirke barnets psykiske og emosjonelle velvære, samt deres sosiale og kognitive utvikling.

I forlengelsen kan det også fremheves at diskriminering av kvinner i arbeidsforhold på samme måte vil være egnet til å påvirke barns rettigheter negativt. At kvinner får lavere lønn enn menn for tilsvarende arbeid bidrar til at barn vokser opp med dårligere kår, som igjen kan påvirke deres frihet, helse og muligheter for utdanning. I et større perspektiv har dette langsiktige konsekvenser for barns rettigheter, da fattigdom generelt forverres av kvinnediskriminering.⁹⁰

Når næringslivet utfører aktsomhetsvurderinger i henhold til åpenhetsloven § 4, har de en forpliktelse til å ta hensyn til hvordan arbeidsforholdene kan påvirke barns rettigheter. Dette innebærer å identifisere, forebygge og håndtere potensielle og faktiske negative konsekvenser for barn som følge av virksomhetens arbeidsforhold, inkludert arbeidsforholdene hos leverandører og forretningspartnere.

⁹⁰ FN-sambandet (u.å.).

For eksempel, hvis en virksomhet oppdager at arbeidsforholdene hos en leverandør kan føre til at arbeidstakernes barn ikke får tilstrekkelig omsorg eller tilgang til utdanning, kan virksomheten ha en plikt i henhold til åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav c til å ta aktive skritt for å håndtere dette problemet. I denne sammenheng vil det primært innebære å sørge for eller medvirke til at arbeidsforholdene i leverandørkjedene løftes opp til et nivå slik at de kan anses som "anstendige arbeidsforhold". Dette kan innebære å bruke kommersiell innflytelse til å påvirke eller oppfordre leverandøren til å forbedre arbeidsforholdene, for eksempel ved å sikre rettferdig lønn og rimelige arbeidstider, eller ved å tilby støtte til arbeidstakerne og deres familier, for eksempel gjennom barneomsorgsordninger eller utdanningsprogrammer.

Videre har virksomheten en plikt i henhold til åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav d til å overvåke effektiviteten av disse tiltakene og til å justere dem etter behov. Dette kan innebære regelmessige vurderinger av leverandørens arbeidsforhold og samtaler med arbeidstakerne og deres familier for å forstå hvordan arbeidsforholdene påvirker barnas rettigheter.

I tillegg, i henhold til åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav e, har virksomheten en plikt til å kommunisere om disse tiltakene til interessenter, inkludert forbrukere, investorer og lokalsamfunn. Dette kan bidra til å øke bevisstheten om barns rettigheter og fremme god praksis innen næringslivet.

Samtidig, i lys av prinsippet om forholdsmessighet og en risikobasert tilnærming, skal aktsomhetsvurderingene til virksomheten stå i forhold til "alvorlighetsgraden av og sannsynligheten for negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold", jf. åpenhetsloven § 4 annet ledd. Det bør i denne forbindelse fremheves at barn blir ansett for å være en særlig sårbar gruppe, og at forretningsvirksomhet som har direkte eller indirekte konsekvenser for barn skjerper kravene til aktsomhetsvurderingene som skal utføres. Virksomheter som omfattes av åpenhetsloven bør derfor være særlig oppmerksomme på hvordan arbeidsforholdene som er knyttet til deres forretningsvirksomhet potensielt kan få negative konsekvenser for barns rettigheter.

4. Andre måter barns rettigheter berøres

4.1 Innledning

Barns sivile og politiske rettigheter favner vidt. Hvordan næringslivet skal navigere i det komplekse landskapet av barns rettigheter innenfor rammen av åpenhetsloven, er gjenstand for drøftelse i det videre.

Åpenhetsloven pålegger næringslivet å ta hensyn til barns rettigheter ved utføringen av aktsomhetsvurderinger. Likevel er menneskerettighetene, inkludert barns rettigheter, i hovedsak rettet mot statlige forpliktelser og ansvar, mens åpenhetsloven setter søkelys på å ansvarliggjøre næringslivet for negative konsekvenser som skjer i leverandørkjeden og hos forretningspartnere. Som illustrert i kapittel 3, er kjernen i de pliktene som kan pålegges næringslivet, hensynet til barns rettigheter i arbeidsforhold. Av den grunn er det flere rettigheter som ikke typisk berører lovens virkeområde, og som næringslivet heller ikke er særlig egnet til å påvirke etterlevelsen av. Det kan blant annet vises til barns rett til privatliv etter artikkel 16 eller retten til sosial- og økonomisk hjelp etter artikkel 26.

Det kan likevel tenkes unntak. Barnekonvensjonen artikkel 17 om beskyttelsen av barn mot skadelig informasjon er en dagsaktuell rettighet som næringslivet bør være oppmerksom på. Denne bestemmelsen understreker statenes forpliktelse til å sikre at barn har tilgang til informasjon fra en rekke nasjonale og internasjonale kilder, tilpasset barnets behov. Videre skal informasjonen være av verdi sett fra barnets perspektiv, og barn skal være beskyttet mot innhold som kan være skadelig. Statene skal oppmuntre til å iverksette ulike tiltak. Imidlertid kan ikke denne bestemmelsen tolkes som en juridisk forpliktelse for staten til å se disse tiltakene gjennomført.⁹¹

Næringslivet og mediene har en sentral rolle i formidlingen av informasjon som barn eksponeres for, og kommersiell utnyttelse og skadelig markedsføring er ikke uvanlige fenomener. Barn har en rett til effektiv beskyttelse mot dette, og barnekonvensjonen artikkel 17 er særlig knyttet til artikkel 6, som omhandler barns rett til utvikling. Andre relevante rettigheter i denne sammenheng er retten til ytringsfrihet og retten til å søke og motta informasjon i artikkel 13.

Åpenhetsloven fungerer imidlertid primært som en sekundærlov i forhold til mer spesifikke lover som markedsføringsloven.⁹² Denne loven inneholder flere bestemmelser særlig utarbeidet for å beskytte forbrukere, inkludert barn, mot kommersiell utnyttelse og skadelig markedsføring i digitale medier i Norge. Spesielt forbudet i markedsføringsloven § 8 mot å utnytte barns godtroenhet, mangel på erfaring eller følelser i markedsføring er relevant.⁹³ Markedsføringsloven inneholder imidlertid ikke spesifikke krav om oppfølging av forretningspartnere og leverandørkjeden, som er sentralt etter åpenhetslovens regulering. Det fremstår imidlertid som en betydelig utfordring å utføre aktsomhetsvurderinger knyttet til om barn er gitt et effektivt vern mot kommersiell utnyttelse og skadelig markedsføring i leverandørkjeden og hos forretningspartnere, noe som kompliserer håndhevelsen. Ivaretagelsen av denne rettigheten i leverandørkjeden er derfor en plikt som det kan være vanskelig å pålegge næringslivet i henhold til åpenhetsloven.

Gitt at markedsføringsloven ikke direkte regulerer virksomheters leverandørledd og forretningspartnere, og at det er utfordrende å pålegge en slik plikt gjennom åpenhetsloven, kan det argumenteres for at rettighetene til barn mot kommersiell utnyttelse og skadelig markedsføring ikke er

⁹¹ Høstmælingen, Njål i Høstmælingen (red.) (2020) s. 154.

⁹² Lov 9. januar 2009 nr. 2 om kontroll med markedsføring og avtalevilkår mv. (markedsføringsloven).

⁹³ Se også markedsføringsloven §§ 2, 9 og 21.

tilstrekkelig ivaretatt i det norske lovverket. På bakgrunn av en økende bekymring for at barn og unge er utilstrekkelig beskyttet mot kommersiell utnyttelse på nett, har Forum for barnekonvensjonen foreslått å innføre lovgivning som sikrer barn og unge et effektivt vern mot kommersiell utnyttelse og skadelig markedsføring i digitale medier.⁹⁴

Mange av barns rettigheter faller utenfor det naturlige virkeområdet til åpenhetsloven, og det er ikke nødvendigvis passende å pålegge næringslivet et ansvar for å respektere og ta hensyn til disse rettighetene i utførelsen av aktsomhetsvurderinger i leverandørkjeden og hos forretningspartnere. Det er imidlertid visse rettigheter som krever spesiell oppmerksomhet. Fremstillingen i det videre setter søkelys på næringslivets plikt til å inkludere barns vern mot negativ miljøpåvirkning i utførelsen av aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven.

4.2 Barns vern mot negativ miljøpåvirkning

4.2.1 Rettslig utgangspunkt

Næringslivets miljøpåvirkning og konsekvensene dette har for menneskerettigheter er et dagsaktuelt tema, og det er på bakgrunn av dette ønskelig å drøfte i hvilken grad åpenhetsloven pålegger næringslivet plikter på dette området.

I en resolusjon fra 2018 fastslår FNs menneskerettighetsråd at en av menneskerettighetenes største trusler i det 21. århundret er klimaendringer.⁹⁵ At det er en sammenheng mellom menneskerettigheter, klimaendringer og påvirkning på miljøet er noe som i økende grad blir anerkjent av både internasjonale institusjoner og av næringslivet.⁹⁶ FNs barnekomité har understreket at et rent, sunt og bærekraftig miljø er i seg selv en menneskerettighet, og det er en forutsetning for å sikre ivaretagelsen av barns rettigheter.⁹⁷ I forlengelsen uttalte barnekomitéen at dette innebærer at statene må unngå handlinger som forårsaker miljøskade, og må beskytte barn mot miljøskade fra tredjeparter, herunder næringsvirksomhet.⁹⁸ Det ble vist til at næringsvirksomhet er en betydelig kilde til miljøskade, og at næringslivet har et ansvar for å respektere barns rettigheter knyttet til miljøet.⁹⁹

Det er internasjonal enighet om at næringslivet gjennom internasjonale leverandørkjeder etterlater seg fotavtrykk i landene de opererer i. Forskning viser at store flernasjonale selskaper står for over halvparten av klimagassutslippet som knytter seg til industrien.¹⁰⁰ En rapport publisert av UNICEF i november 2023 viser at barn er særlig sårbare for klimaendringer.¹⁰¹ Barn er i større grad utsatt for sykdom som følge av at miljøet brytes ned og at klimaet endrer seg.¹⁰² I tillegg blir nærmere 40 millioner barn forstyrret i deres utdanning som følge av klimaendringer, og dette tallet stiger hvert år.¹⁰³ UNICEF

⁹⁴ Forum for barnekonvensjonen (2023).

⁹⁵ FNs menneskerettighetsråd (2018).

⁹⁶ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 91.

⁹⁷ FNs barnekomité generell kommentar nr. 26 (2023) avsnitt 8.

⁹⁸ FNs barnekomité generell kommentar nr. 26 (2023) avsnitt 68.

⁹⁹ FNs barnekomité generell kommentar nr. 26 (2023) avsnitt 78-79.

¹⁰⁰ En studie som ble publisert av Verdensbanken viser at det totale utslippet til 157 store flernasjonale selskaper utgjør til sammen opp til 60% av hele CO₂-utslippet fra industriell sektor, hvor selskapets egen aktivitet utgjør 10%, mens selskapenes forsyningskjeder utgjør 50% av utslippet. Studien gjelder ikke norske virksomheter, og er ment som illustrasjon, jf. Verdensbanken (2023) s. 10-12.

¹⁰¹ UNICEF (2023) s. 7.

¹⁰² I UNICEF (2023) s. 11 vises det til at dødelige barnesykdommer vil spre seg raskere når miljøet brytes ned og klimaet endrer seg, særlig som følge av at ekstremvær ødelegger hygiene fasiliteter og forurenser drikkevann. Det anslås at over 1000 barn under fem år mister livet hver dag som følge av vannmangel og dårlige hygiene forhold. Økende temperaturer vil antagelig også medføre at malaria og denguefeber blir mer utbredt i nye områder, hvilket trolig vil innebære høyere dødelighet.

¹⁰³ UNICEF (2023) s. 12.

anslår at økningen i forekomsten av ekstremvær medfører at over 20 millioner mennesker må flytte fra hjemmet sitt vært år.¹⁰⁴ Barn som er på flukt har økt fare for å bli utsatt for menneskehandel, vold og mishandling.¹⁰⁵ Disse truslene kan medføre brudd på blant annet med barnekonvensjonen artikkel 22, 35 og 36.

Det er imidlertid ikke holdepunkter i åpenhetslovens ordlyd eller forarbeider for at det foreligger en direkte plikt til å inkludere virksomhetenes negative miljøpåvirkning i aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven § 4. Virksomheters miljøpåvirkning var heller ikke en del av Etikkinformasjonsutvalgets utredning, da utvalget vurderte miljøpåvirkning for å ligge utenfor deres mandat.¹⁰⁶ Det ble likevel fremholdt av flere høringsinstanser at åpenhetsloven burde pålegge norske virksomheter å rapportere om negativ påvirkning på miljøet.¹⁰⁷ Departementet bemerket at klima- og miljøpåvirkning er nært knyttet til menneskerettigheter, og at det vil gjøre at åpenhetsloven i større grad samsvarer med internasjonale standarder.¹⁰⁸ Til tross for dette gikk departementet ikke inn for å inkludere miljøpåvirkning i lovteksten under henvisning til at det lå utenfor Etikkinformasjonsutvalgets mandat og loven senere skal evalueres om dette punktet.¹⁰⁹

I høringsrunden til åpenhetsloven uttalte Redd Barna at miljøpåvirkning kan ha betydning for "barns rett til helse, matsikkerhet og tilgang til rent drikkevann".¹¹⁰ I tillegg har Den europeiske menneskerettighetsdomstol ("EMD") i to saker fastslått at det er en sammenheng mellom klimaendringer og menneskerettigheter, og at statene er forpliktet til å iverksette tiltak mot klimaendringer for å beskytte menneskerettighetene.¹¹¹ Uttalelsene fra EMD er ikke direkte bindende for næringslivet, men har likevel betydning for rekkevidden av menneskerettighetene, og derfor også indirekte innvirkning på næringslivets plikter. Temaet i det følgende er derfor rekkevidden av næringslivets forpliktelser knyttet til negativ miljøpåvirkning under åpenhetsloven.

4.2.2 Klimasaker i EMD – retningsgivende for næringslivet

EMD har nylig behandlet tre saker som angår forholdet mellom menneskerettighetene etter EMK og klimaendringer; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz m.fl. mot Sveits*, *Carême mot Frankrike* og *Duarte Agostinho m.fl. mot Portugal and 32 andre*. Saken mot Frankrike ble avvist under henvisning til at klageren ikke hadde status som offer etter EMK art. 34.¹¹² Saken mot Portugal og de andre innklagede statene ble også avvist under henvisning til at EMD ikke hadde ekstraterritoriell jurisdiksjon mot de andre innklagede statene¹¹³, og at klageren ikke hadde uttømt nasjonale rettsmidler i Portugal, som er et krav for behandling av saken etter EMK art. 35 nr. 1.¹¹⁴

I saken mot Sveits uttalte domstolen at statene har en positiv forpliktelse til å vedta relevant regelverk for å sikre en effektiv beskyttelse av menneskers helse og liv. Dette innebærer også en forpliktelse til å ha et regelverk som er effektivt i praksis, slik at konvensjonsrettighetene ikke blir illusoriske. Det ble imidlertid understreket at den enkelte stat har en vid skjønnsmargin, og at når domstolen skal vurdere

¹⁰⁴ UNICEF (2023) s. 12.

¹⁰⁵ UNICEF (2023) s. 12.

¹⁰⁶ Etikkinformasjonsutvalget (2019) s. 18.

¹⁰⁷ Prop. 150 L (2020-2021) s. 43.

¹⁰⁸ Prop. 150 L (2020-2021) s. 43.

¹⁰⁹ Prop. 150 L (2020.2021) s. 43.

¹¹⁰ Prop. 150 L (2020-2021) s. 40 (under punkt 7.2.2.2).

¹¹¹ Sakene vil bli nærmere omtalt under punkt 4.2.2.

¹¹² *Carême v. France* avsnitt 75-88.

¹¹³ *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others* avsnitt 214.

¹¹⁴ *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others* avsnitt 227.

om staten har oppfylt sine forpliktelser skal domstolen kun vurdere om staten har vært tilstrekkelig aktsom og tatt alle konkurrerende interesser i betraktning.¹¹⁵

Saken gjaldt spørsmål om brudd på EMK art. 8, som omhandler rett til privat- og familieliv. Domstolen uttalte at beskyttelsen etter EMK art. 8 omfatter beskyttelse mot negativ påvirkning på menneskets helse, velvære og livskvalitet som følge av miljøskade eller fare for slik skade.¹¹⁶ For å sikre tilstrekkelig beskyttelse av EMK art. 8, er staten forpliktet til å vedta bindende regelverk på nasjonalt nivå som er egnet til å bremse eksisterende og potensielt irreversible, fremtidige virkninger av klimaendringer, og samtidig effektivt håndheve dette.¹¹⁷ Dette innebærer at tiltakene må ta sikte på å senke konvensjonsstatenes respektive klimagassutslipp, slik at klimagasskonsentrasjonene i atmosfæren ikke øker ytterligere, og slik at den globale temperaturen ikke overstiger et nivå som forårsaker alvorlige og irreversible konsekvenser for menneskerettighetene.¹¹⁸ Det ble understreket at statene, for å unngå å skape en uforholdsmessig stor byrde for fremtidige generasjoner, må iverksette umiddelbare tiltak for å redusere utslipp.¹¹⁹ Etter en konkret vurdering kom EMD frem til at sveitsiske myndigheter ikke i tilstrekkelig grad hadde iverksatt tiltak for å begrense utslipp av CO₂.¹²⁰ Sveitsiske myndigheter hadde dermed brutt retten til privat- og familieliv etter EMK art. 8.¹²¹

Saken mot Sveits etablerer en klar sammenheng mellom negativ miljøpåvirkning og overholdelsen av menneskerettigheter. Avgjørelsen viser at manglende eller mangelfulle tiltak mot klimaendringer, og konsekvensene dette har for klimaet, kan medføre brudd på menneskerettigheter etter EMK. Ettersom det er statene som er parter i menneskerettighetskonvensjonen, er det følgelig statene som er pliktsubjekter etter dommen. Avgjørelsen fra EMD kan derfor ikke direkte pålegge næringslivet plikter.

I lys av dommen i saken mot Sveits, er det grunn til å tro at statene, for å etterleve konvensjonsforpliktelsene, må stille strengere krav til næringslivet. Det er derfor rimelig å forvente at statene vil pålegge næringslivet ytterligere forpliktelser på dette området, som ledd i plikten til å beskytte menneskerettighetene. For at næringslivet reelt sett skal respektere menneskerettighetene, vil det i etterkant av dommen trolig kreves mer av næringslivet på dette området.

4.2.3 Vernet etter barnekonvensjonen og uttalelser fra FNs barnekomité

FNs barnekomité uttalte i sin generelle kommentar nr. 26 (2023) at barn i mye større grad er utsatt for skade, herunder livslange konsekvenser og død, fra miljøødeleggelser enn det voksne er. To rettigheter som særlig er utsatt ved miljøpåvirkning er barnekonvensjonen artikkel 6 om barns rett til liv og artikkel 24 om barns rett til helse. Etter barnekonvensjonen artikkel 6 nr. 1 har ethvert barn en "iboende rett til livet". Statene som er part i konvensjonen skal "så langt det er mulig sikre at barnet overlever og vokser opp", jf. artikkel 6 nr. 2. I lys av barnekonvensjonens engelske originalversjon, hvor begrepene "survival and development" brukes, bør "vokser opp" forstås som en rett til utvikling.¹²² Retten til utvikling skal forstås helhetlig, og innebærer en rett til fysisk, mental, åndelig, moralsk, psykologisk og sosial utvikling.¹²³

¹¹⁵ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 538 a)-e).

¹¹⁶ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 544.

¹¹⁷ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 544-545 og 549.

¹¹⁸ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 546-549.

¹¹⁹ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 549.

¹²⁰ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 558-573.

¹²¹ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland avsnitt 574.

¹²² Kjørholt, Elin Saga i Høstmælingen (red.) (2020) s. 79.

¹²³ FN barnekomité generell kommentar nr. 5 (2003) avsnitt 12.

Barns rett til helse etter barnekonvensjonen artikkel 24 er i stor grad basert på den tilsvarende bestemmelsen i ØSK art. 12. I begge bestemmelsene skal statene som er forpliktet etter konvensjonen anerkjenne "barnets rett til å nyte godt av den høyest oppnåelige helsestandard". Forpliktelsen fokuserer på utviklingen av folkehelsestjenesten, men bygger på et "bredt og holistisk helsebegrep".¹²⁴ Barnekomitéen har uttalt at barns helse påvirkes av flere faktorer, og retten til helse omfatter dermed også å bo i omgivelser som gir dem mulighet til å oppnå den høyest oppnåelige helsestandard.¹²⁵ Det skal dermed anvendes et helsebegrep som også omfatter underliggende helsefaktorer.¹²⁶

Barns rett til liv og helse kan for eksempel bli påvirket ved at en virksomhet gjennom sine internasjonale leverandørkjeder slipper ut miljøfarlige stoffer. Dette kan forurense drikkevannet til barna som bor i nærheten av produksjonsstedet, og kan medføre alvorlig sykdom, i verste fall død. Dette vil ha negative konsekvenser for barns rett til helse, ettersom vann er en grunnforutsetning for å være frisk og for fortsatt utvikling. Virksomheten som omfattes av åpenhetsloven har på denne måten bidratt til negative konsekvenser for barns rettigheter.

At en virksomhets miljøpåvirkning kan få negative konsekvenser for barns rettigheter kan også illustreres ved å vise til barnekonvensjonen artikkel 30, som omhandler urfolks rettigheter. Barn som tilhører en urbefolkning, skal etter barnekonvensjonen artikkel 30 har barn rett til "å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk". FNs barnekomité har uttalt at "å leve i pakt med sin kultur" er nært knyttet til bruk og tilgang til deres territorium og ressurser.¹²⁷ For å ivareta barns rett etter barnekonvensjonen artikkel 30, kreves det dermed at urfolkets naturressurser beskyttes og at territorielle rettigheter anerkjennes.

En virksomhet med internasjonale leverandørkjeder kan også berøre barns rett til kulturutøvelse ved at det for eksempel iverksettes omfattende hugst av tre som ledd i produksjon av trevirke. Dette kan i verste fall ødelegge naturressursene til urbefolkningen, og på sikt medføre at det ikke er mulig å leve i området på grunn av ressursmangel. Et annet eksempel er dersom virksomheter gjennom deres leverandørkjeder eller forretningspartnere urettmessig okkuperer eller uten samtykke tilegner seg områder som tilhører en urbefolkning.

Følgelig, dersom en virksomhets miljøpåvirkning har fått negative konsekvenser for "grunnleggende menneskerettigheter", vil dette være noe som må integreres i aktsomhetsvurderingen etter åpenhetsloven § 4. Dette gjelder dersom virksomheten har "forårsaket eller bidratt" til miljøpåvirkningen, men også dersom miljøpåvirkningen er "direkte knyttet til virksomhetens forretningsvirksomhet, produkter eller tjenester gjennom leverandørkjeder eller forretningspartnere", jf. åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav b. Fra et barnerettighetsperspektiv innebærer dette at virksomheter som omfattes av åpenhetsloven plikter å rapportere om konsekvensene av virksomhetenes miljøpåvirkning i den grad denne påvirkningen medfører negative konsekvenser for barns rettigheter.

4.2.4 OECDs retningslinjer om negativ miljøpåvirkning og nytt EU-direktiv

Til forskjell fra åpenhetsloven, er virksomheters negative miljøpåvirkning skilt ut som en selvstendig plikt i aktsomhetsvurderinger i internasjonale instrumenter. Etter OECDs retningslinjer for flernasjonale

¹²⁴ Aasen, Henriette Sinding og Marit Halvorsen i *Høstmælingen* (red.) (2020) s. 210.

¹²⁵ FN barnekomité generell kommentar nr. 15 (2013) avsnitt 2.

¹²⁶ FN barnekomité generell kommentar nr. 15 (2013) avsnitt 2 og 4.

¹²⁷ FN barnekomité generell kommentar nr. 11 (2009) avsnitt 16.

selskaper og EUs nye aktsomhetsdirektiv, skal virksomheter vurdere konsekvensene forretningsvirksomheten har på miljøet.

Det fremgår av OECDs retningslinjer at virksomheter skal foreta risikobaserte aktsomhetsvurderinger for "adverse environmental impacts".¹²⁸ Med dette menes negativ påvirkning på miljøet og levende organismer som har skadelige virkninger for økosystemet, det sosioøkonomiske systemet eller for mennesker.¹²⁹ Det skal foretas en aktsomhetsvurdering med de samme grunntrekkene som aktsomhetsvurderingen for menneskerettigheter.¹³⁰ Der det er fare for alvorlig eller irreversibel skade på miljøet, og tatt i betraktning betydningen det kan ha for menneskets helse og sikkerhet, skal selskapene ikke lene seg på manglende informasjon eller vurderingsgrunnlag for å unngå å iverksette tiltak for å unngå eller minimere skadene.¹³¹ OECDs retningslinjer gir dermed anvisning på en proaktiv plikt til å unngå negativ miljøpåvirkning.

Rådet for Den europeiske union vedtok EUs nye aktsomhetsdirektiv, EU corporate sustainability due diligence directive ("**CSDDD**"), den 24. mai 2024.¹³² Direktivet gjelder for EUs medlemsland og stiller krav til aktsomhetsvurderinger for negative konsekvenser for både menneskerettigheter og miljø.¹³³ Formålet med direktivet er å skape bærekraftig og ansvarlig forretningsvirksomhet i selve virksomheten og virksomhetens leverandørkjeder.¹³⁴ Dersom direktivet innlemmes i EØS-avtalen, må direktivets regler gjennomføres i norsk rett. Dette kan for eksempel gjøres ved å justere åpenhetsloven.

Etter åpenhetsloven § 4 første ledd skal virksomhetene utføre aktsomhetsvurderinger i tråd med "OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper". Under åpenhetslovens lovforberedelse var det et siktemål å skape harmoni med OECDs retningslinjer og UNGPs prinsipper.¹³⁵ Når åpenhetsloven avgrenses mot virksomheters miljøpåvirkning, skaper dette et spenningsforhold mellom åpenhetsloven og OECDs retningslinjer. Ettersom virksomheters negative miljøpåvirkning er omfattet av aktsomhetsvurderinger etter OECDs retningslinjer, og vil være pålagt å integrere i aktsomhetsvurderinger i medhold av CSDDD dersom dette inntas i EØS-avtalen, kan det være grunn til å tro at næringslivet i fremtiden vil pålegges ytterligere plikter knyttet til virksomheters negative miljøpåvirkning. Klimasakene i EMD og uttalelser fra FNs barnekomité, se over i punkt 4.2.2 og 4.2.3, trekker i samme retning.

¹²⁸ OECD (2023) kapittel VI nr. 1 (s. 33).

¹²⁹ OECD (2023) kapittel VI kommentar 68 (s. 35).

¹³⁰ Se OECD (2023) kapittel VI nr. 1-6 (s. 33-34).

¹³¹ OECD (2023) kapittel VI nr. 3 (s. 34).

¹³² EU-kommisjonen (u.å.).

¹³³ EU-kommisjonen (u.å.).

¹³⁴ EU-kommisjonen (u.å.).

¹³⁵ Se f.eks. Prop. 150 L (2020-2021) s. 40-41.

5. Avsluttende betraktninger

Gjennom denne rapporten har vi undersøkt ulike aspekter ved de forpliktelser virksomheter har under åpenhetsloven for å beskytte barns rettigheter. Virksomheter er pålagt å inkludere barns rettigheter i sine aktsomhetsvurderinger, spesielt når deres virksomhet, direkte eller gjennom leverandørkjeder, faktisk eller potensielt kan påvirke barn negativt. Barns sårbarhet krever at overtredelser av deres rettigheter prioriteres høyt, og åpenhetsloven understreker behovet for en skjerpet aktsomhetsvurdering for slike sårbare grupper.

Ivaretagelsen av barns rettigheter i arbeidsforhold er særlig relevant for rapportens tema, og barnearbeid og anstendige arbeidsforhold for deres foreldre er i kjernen av det åpenhetsloven er ment å verne. Det er en tydelig sammenheng mellom voksnes arbeidsforhold og barns velvære, noe som tilsier at virksomheter må være oppmerksomme på hvordan deres forretningspraksis kan påvirke barns rettigheter.

Selv om åpenhetsloven primært har fokus på menneskerettighetsbrudd, og ikke direkte adresserer miljø- og klimautfordringer, er det en økende internasjonal anerkjennelse av sammenhengen mellom disse områdene. Utviklingen i internasjonal praksis og EUs aktsomhetsdirektiv, antyder at norske virksomheter også vil måtte forholde seg til strengere krav knyttet til miljø- og klimapåvirkning i fremtiden, spesielt når dette påvirker menneskerettighetene. Det er derfor avgjørende at virksomheter ikke bare overholder gjeldende lovgivning, men også forbereder seg på fremtidige utvidelser av disse pliktene. Det pågår for tiden en evaluering av åpenhetsloven, slik departementet la opp til i forarbeidene.¹³⁶ Å inkludere en plikt i åpenhetsloven til å vurdere virksomheters miljøpåvirkning i relasjon til grunnleggende menneskerettigheter kan bidra til å styrke vernet av barns rettigheter.

¹³⁶ Prop. 150 L (2020.2021) s. 43.

6. Litteraturliste

Lover

Norske lover

1814	Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven).
1969	Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven).
1997	Lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper (aksjeloven).
1999	Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
2005	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven).
2006	Lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven).
2021	Lov 18. juni 2021 nr. 99 om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven).

Utenlandske lover

California (2010)	California (USA). "The California Transparency in Supply Chains Act", 2010.
Storbritannia (2015)	Storbritannia. "The Modern Slavery Act 2015. An Act to make provision about slavery, servitude and forced or compulsory labour and about human trafficking, including provision for the protection of victims; to make provision for an Independent Anti-slavery Commissioner; and for connected purposes", 2015.
Frankrike (2017)	Frankrike. "LOI n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (1)", 28.3.2017.

Konvensjoner, traktater og tilleggsprotokoller

EMK	Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950 [Offisiell norsk oversettelse].
SP	Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter med protokoller, 16. desember 1966 [Offisiell norsk oversettelse].

ØSK	Den internasjonale konvensjonen om økonomisk, sosiale og kulturelle rettigheter, New York, 16. desember 1966. [Offisiell norsk oversettelse].
ILO konvensjon nr. 138	Konvensjon nr. 138 om minstealder for adgang til sysselsetting. Genève 26. juni 1973. [Offisiell norsk oversettelse].
Barnekonvensjonen	FNs konvensjon om barnets rettigheter med protokoller, New York, 20. november 1989. [Offisiell norsk oversettelse].
ILO konvensjon nr. 182	Konvensjon nr. 182 om forbud mot og umiddelbare tiltak for å avskaffe de verste former for barnearbeid. Genève 17. juni 1999. [Offisiell norsk oversettelse].

Forarbeider

Ot.prp. nr. 104 (2008–2009)	Om lov om endringer i barnelova. (flytting, delt bosted, samvær, vold mv.)
Prop. 150 L (2020-2021)	Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven).
Innst. 603 L (2020-2021)	Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven).

Rettspraksis

HR-2018-2096-A

Internasjonal praksis

Carême v. France	Case of Carême v. France, no 7189/21, 9. april 2024.
Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others	Case of Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others, no. 39371/20, 9. april 2024.
Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland	Case of Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, no. 53600/20, 9. april 2024.

Internasjonale retningslinjer og anbefalinger

FNs barnekomité (2003)	FNs barnekomité (Committee on the Rights of the Child). <i>General Comment No. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child.</i>
------------------------	---

	CRC/GC/2003/5. (november 2003). file:///C:/Users/sj867/Downloads/CRC_GC_2003_5-EN.pdf
FNs barnekomité (2006)	FNs barnekomité (Committee on the Rights of the Child). <i>General Comment No. 8 (2006), The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19, para. 2; and 37, inter alia)</i> . CRC/C/GC/8. (juni 2006). file:///C:/Users/sj867/Downloads/CRC_C_GC_8-EN%20(1).pdf .
FNs barnekomité (2009)	FNs barnekomité (Committee on the Rights of the Child). <i>General Comment No. 11 (2009), Indigenous children and their rights under the Convention [on the Rights of the Child]</i> . CRC/C/GC/11. (februar 2009). file:///C:/Users/sj867/Downloads/CRC_C_GC_11-EN%20(1).pdf
UNGP (2011)	United Nations. <i>Guiding Principles on Business and Human Rights</i> . New York og Genève: 2011. guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf (ohchr.org)
FNs barnekomité (2013)	FNs barnekomité (Committee on the Rights of the Child). <i>General Comment No.15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (art. 24)</i> . CRC/C/GC/15. (april 2013). file:///C:/Users/sj867/Downloads/CRC_C_GC_15-EN.pdf
OECD (2016)	OECD. <i>OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas</i> .(3. Utg.). Paris: 2016. OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas
FNs ØSK-komité (2016)	FNs ØSK-komité. <i>General Comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)</i> . E/C.12/GC/23. (15. mai til 2. juni 2016). file:///C:/Users/sj867/Downloads/E_C-12_GC_23-EN.pdf
FNs menneskerettighetsråd (2018)	FNs menneskerettighetsråd (United Nations Human Rights Council). <i>Human rights and climate change</i> . A/HRC/RES/38/4. (5. Juli 2018) file:///C:/Users/sj867/Downloads/A_HRC_RES_38_4-EN.pdf
FNs barnekomité (2023)	FNs barnekomité (Committee on the Rights of the Child). <i>General Comment No. 26 (2023) on children's rights and the environment, with a special focus on climate change</i> . CRC/C/GC/26. (mai 2023). file:///C:/Users/sj867/Downloads/CRC_C_GC_26-EN.pdf

OECD (2023) OECD. *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*. Paris: 8. Juni 2023. [OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct | READ online \(oecd-ilibrary.org\)](#)

Rapporter

Etikkinformasjonsutvalget (2019) Etikkinformasjonsutvalget. *Åpenhet om leverandørkjeder*. Oslo: 2019. [195794-bfd-etikkrapport-web.pdf \(regjeringen.no\)](#).

ILO "Child Labour" (2021) ILO og UNICEF. *Child Labour: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward*. New York: 2021. [wcms_797515.pdf \(ilo.org\)](#).

UNICEF (2023) UNICEF. *The climate-changed child*. New York: november 2023. [The climate-changed child - Report in English.pdf \(unicef.org\)](#)

Verdensbanken (2023) Verdensbanken ved Victor Steenbergen og Abhishek Saurav. *The Effect of Multinational Enterprises on Climate Change*. Washington DC: 2023. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/def956de-eac5-4ede-a366-e01331481c99/content>

Forum for barnekonvensjonen (2023) Forum for barnekonvensjonen. *Input to the "List of Issues" for Norway's seventh report to the UN Committee on the Rights of the Child from the Forum for the UN Convention on the Rights of the Child in Norway*. Oslo: 2023. <https://forumforbarnekonvensjonen.no/onewebmedia/List%20of%20issues%20til%20Norges%207%20rapportering%20til%20FNs%20barnekomite%20fra%20Forum%20for%20barnekonvensjonen.pdf>

Litteratur

Høstmælingen (2016) Høstmælingen, Njål, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (red). *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. (3. utg.), Oslo: Universitetsforlaget, 2016.

Ruud (2018) Ruud, Morten og Geir Ulfstein. *Innføring i folkerett*. (5. utg.), Oslo: Universitetsforlaget, 2018.

Høstmælingen (2020) Høstmælingen, Njål, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (red). *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. (4. utg.), Oslo: Universitetsforlaget, 2020.

Haugse (2023) Haugse, Mads Karlsrud mfl. *Åpenhetsloven i praksis*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2023.

Mestad (2024) Mestad, Ola, Erlend Methi og Kristel M. Tonstad. *Åpenhetsloven*. Oslo: Universitetsforlaget, 2024.

Elgesem (2024) Elgesem, Frode. "Karnov lovkommentar til åpenhetsloven". I *Lovdata Pro* (2024) hentet 20.06.2024.

Artikler

Norges kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv (2016) Norges kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv. "OECDs retningslinjer er 40 år – hvorfor og hvordan er de fortsatt relevante?" (23.06.2016) <https://www.responsiblebusiness.no/nyheter/oecds-retningslinjer-er-40-ar-hvorfor-og-hvordan-er-de-fortsatt-relevante/> hentet 05.06.2024.

Kolshus (2014) Kolshus, Kamilla H. og Mari Bangstad. "OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper - Relevans for norske selskaper og finansaktører." *Praktisk økonomi & finans* nr. 3 (2014) <https://juridika.no/tidsskrifter/praktisk-%C3%B8konomi-og-finans/2014/3/artikkel/kolshus>

EU-kommisjonen (u.å.) EU-kommisjonen (the European Commission). "Corporate sustainability due diligence." (u.å.) https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/corporate-sustainability-due-diligence_en#documents hentet 19.06.2024.

FN-sambandet (2024) FN-sambandet. "FNs bærekraftsmål." (01.02.2024) [FNs bærekraftsmål](#) hentet 20.06.2024.

FN-sambandet (2024) FN-sambandet. "Arbeidsliv." (09.04.2024) [Arbeidsliv \(fn.no\)](#) hentet 17.06.2024.

Norges institusjon for menneskerettigheter (u.å.) Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM). "Ofte stilte spørsmål om åpenhetsloven og retten til informasjon fra selskaper". (27.06.2023) <https://www.nhri.no/2023/ofte-stilte-sporsmal-om-apenhetsloven-og-retten-til-informasjon-fra-selskaper/> hentet 29.05.2024.